

İSMAİL HAKKI BALTACIOĞLU VE FELSEFE

H. Fırat Şenol*

ISMAIL HAKKI BALTACIOĞLU AND PHILOSOPHY

ABSTRACT

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, a multidirectional intellectual, had taken the advantage of the schools in the Western style in the last decades of the Ottoman Empire, and had been interested in branches of art such as theatre, novel, story, as well as in the philosophy of art, in the science of education and in philosophy. For almost 92 years, i.e. his entire life, he had lectured at İstanbul (formerly, Dârülfünûn) and Ankara Universities, had published several academic papers as well as theatre plays, stories and novels. However, the amount of publications on Baltacıoğlu as an artist and a pedagogue have overshadowed the fact that he was also a philosopher. The aim of this article is to examine his perspective on philosophy, based on his book *Felsefe*. The basis for this goal is the assumption that, *Felsefe* is the only book in which Baltacıoğlu's views on philosophy have been presented in a proper and well organized style.

Keywords: Philosophy of Art, Bergsonism, Intuitionism, Science of Education, 1933 University Reformation.

ÖZET

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Osmanlı'nın son dönemlerinde açılmış Batı tarzı eğitim veren okullardan faydalanmayı bilmiş, tiyatro, öykü, roman gibi sanat dallarıyla, bir bütün olarak sanatın felsefesiyle, bir bütün olarak eğitim sistemiyle ve felsefeyle ilgilenmiş çok yönlü bir düşünürümüzdür. Yaklaşık 92 yıllık uzun ömrüne Dârülfünûn'da, Ankara Üniversitesi'nde verdiği derslerin yanı sıra, pek çok akademik yayın, tiyatro oyunu, öykü ve roman kitabı sığdırmayı başarmıştır. Fakat, Baltacıoğlu'nun sanatçı ve eğitimci yönü üzerine

* Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim görevlisi.

yapılan yayınların çokluğu, onun aynı zamanda bir felsefeci de olduğunu ne-redeyse unutturmuştur. Bu yazının amacı, *Felsefe* adlı eserinden yola çıkarak, Baltacıoğlu'nun felsefeye ilişkin görüşlerini daha yakından tanımaktır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, Baltacıoğlu'nun felsefe ile ilgili görüşlerinin derli toplu bulunabildiği biricik kaynağın *Felsefe* adlı kitabı olduğu varsayımına dayanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat Felsefesi, Bergsonculuk, Sezgicilik, Pedagoji, 1933 Üniversite Reformu.

...

I

Eğitim alanındaki atılgan tutumu ve çağdaş düşünce akımlarına açık görüşüyle tanınan¹ Profesör İsmail Hakkı Baltacıoğlu (28.02.1886*-01.04.1978), 1908 yılında Dârülfünûn'un Terbiye bölümünü bitirmiştir. Baltacıoğlu, Dârülmualimîn'de öğretmenlik yaptıktan sonra 1910'da pedagoji ve elişleri öğretimini incelemek üzere Fransa'ya gönderilmiştir. Türkiye'ye dönünce bir süre yine Dârülmualimîn'de görev alan Baltacıoğlu, 1913'te Dârülfünûn'da pedagoji profesörlüğüne getirilmiş; 1917'de Edebiyat Fakültesi dekanlığına atanmış; 1923-1925 arasında ise Darülfünun emînliği (rektörlüğü) yapmıştır. 1933 Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakılan Baltacıoğlu, 1934'de haftalık kültür, edebiyat dergisi *Yeni Adam*'ı yayınlamaya başlamıştır. 1939'da, dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'ne bağlı olarak eğitim-öğretim yapan Pedagoji kürsüsünün başkanlığına atanmıştır. 1942'de Afyon'dan, 1946'da Kırşehir'den milletvekili seçilmiş; 1942-1957 arasında da Türk Dil Kurumu Terim Kolu başkanlığında bulunmuştur. "Kendi kendine öğrenim", "açık hava okulu" benzeri, kuramsal olmaktan çok, uygulamaya yönelik eğitim konusundaki görüşlerini *Talim ve Terbiyede İnkılâp* (1927), *Terbiye* (1932), *Toplu Tedris* (1938), *İctimai Mektep* (1942), *Rüyamdaki Okullar* (1944) ve *Pedagojide İhtilâl* (1964) gibi yapıtlarında ortaya koyan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Yeni Adam* dergisinde, özellikle de 1942'de yayımladığı *Türk'e Doğru* kitabında çağdaşlaşmanın ulusal kaynaklardan kopmadan gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Felsefe, sosyoloji, pedagoji ve estetiğe ilişkin yapıtlarının yanı sıra, ortaoyunu gibi geleneksel tiyatro türlerinden yararlanarak oyunlar, *Batak* (1942) adlı bir roman ve *Yalnızlar* (1942) adlı bir öykü kitabı yayımlamıştır².

Mehmet Güngör, *Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmail Hakkı Baltacıoğlu* başlıklı makalesinde (2008), Baltacıoğlu'nun, uzun yaşamı içerisinde, gerek yazınsal literatüre katkıları gerekse de teorinin yanında uygulamanın önemini vurgula-

¹ Aytaç, Kemal. "İsmail Hakkı Baltacıoğlu", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/517/6452.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2010, s. 237.

* Aytaç, Kemal, a.y.

² Kaynak:http://www.ata.boun.edu.tr/chronology/kim_kimdir/ismayil_hakki_baltacioglu.htm, Erişim Tarihi: 20.05.2010.

ması bağlamında, ÷lkemizde hak ettiği değeri görememiş dşnrlerimizden olduğunu öne srmřtr³. Güngör'e göre, Baltacıoğlu, halkın içinden gelip Batı tipi eğitim kurumlarından geçerek hızla yükselen II. Meşrutiyet döneminin tipik rneklerindedir⁴. Baltacıoğlu'nun yaşamı, ona, Osmanlı'yı Cumhuriyet'e, II. Meşrutiyet'i Kemalizm'e bağlayan bir sürecin hem tanığı hem de sorgulayıcısı olma yolunu amıřtır⁵. Güngör, Baltacıoğlu'nun düşüncelerini belirleyen  önemli ismi şöyle sıralamıştır: Jean-Jacques Rousseau, Emile Durkheim, Henri Bergson; Türkiye'de ise Ziya Gkalp⁶.

1910'lu yılların sonu ve 1920'li yılların başında, Baltacıoğlu'nun Bergsonculuktan etkilendiğini ve bunu yazılarıyla tanıtıma yağıştığını ileri süren dşnrlerimizden biri de Osman Kafadar'dır. Kafadar'ın *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi* adlı çalışmasında (2000), Baltacıoğlu'nun adına ilk kez Bergsonculuğun temsilcilerinin tanıtıldığı kısımda rastlanır: Bu çalışmaya göre, Baltacıoğlu, Mehmet Emin Erişirgil ve Mustafa şekip Tunç ile birlikte *Dergh Mecmuası*nda Bergsonculuğu benimsemiş, yazılarıyla tanıtıma ve savunmuş dşnrlerimizden biri olarak anılmıştır; fakat Baltacıoğlu'nun zamanla pedagojik sosyolojizme⁷ yneldeği de belirtilmiřtir⁸.

Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde Türk düşüncesinin gelişiminde önemli katkıları olan bu çok yönlü düşünürün tüm katkılarını tek bir makalede anlatmak oldukça güçtür. Bu yazıda, Baltacıoğlu'nun eğitime, sanata ilişkin görüşlerinin özgün yönlerine ve onun özellikle Dârülfünûn'daki hocalık kariyerine kısaca değinilecektir. Fakat, bugüne kadar Baltacıoğlu zerine yapılmış yayınlarda yapıldığı gibi, onun eğitimci, sanatçı ve/veya sanat eğitimcisi gibi yönlerini ne çıkararak yerine, onun felsefeci yönünün zl bir biçimde tanıtılması hedeflenmiştir.

II

Baltacıoğlu'nun eğitimci yönü, pedagoji alanında verdiği *Pedagojide İhtilâl ve İctimi Mektep* adlı eserlerinde ifade bulmuştur. Baltacıoğlu, mevcut eğitim sistemini ve dayandığı temelini "...okul sıralarında oturtan, bilgi ezberleten, sınavla hazırlayan, memurluğa imrendiren pedagoji"⁹ sözleriyle eleştirmiş; eğitimin yaratıcı, yenilikı bireyler yetiştirmek üzere yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu

³ Mehmet Güngör, "ağının önünde Koşan Bir Aydın: İsmail Hakkı Baltacıoğlu", http://efd.mersin.edu.tr/dergi/meuefd_2008_004_001/pdf/meuefd_2008_004_001_0054-0064_Gungor.pdf, Erişim Tarihi: 20.05. 2010, s. 54-55.

⁴ A.g.e., s. 55.

⁵ A.y.

⁶ A.y.

⁷ Eğitimin temelde toplumsal bir olgu olduğu görüşünden hareket eden, eğitimin amacını da topluma yararlı, üretken bireyler yetiştirmek olarak belirleyen; İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun, 1927'den başlayarak 1964'e kadar eğitim ile ilgili yazdığı kitaplarda geliştirdiği eğitim modelinin temelini oluşturan görüş.

⁸ Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, İstanbul: İz. Yayıncılık, 2000, s. 198.

⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilâl*, zel Baskı, 1964, s. 6.

eserin dayandığı temeller, daha önce *Tâlim ve Terbiyede İnkılâp* (1927) adlı eserinde atılmıştır; kendisinin “pedagojik inançlarımın kitabı odur”¹⁰ ifadesiyle tanıttığı *İctimâî Mektep* eserinde de, yeni bir eğitim anlayışı ve dayandığı ilkeler biçiminde geliştirilmiştir. “Biri, cemiyetlerin fertleri arasında elzem olan benzerliği temin eden umumi terbiye, diğeri aynı fertler arasında ayrışığı vücuda getiren hususi yahut meslekî terbiye”¹¹ sözleriyle ifade bulan eğitim yaklaşımındaki temel amaç, bireye toplumsal bir kişilik kazandırmaktır. Baltacıoğlu, eğitimin, kişilik, ortam, çalışma, verim ve başlatma olmak üzere beş temel ilkeye dayandığını öne sürmüştür, her biri için ayrıntılı açıklamalar vermiştir¹². Eğitimi bir toplum olgusu olarak gören Baltacıoğlu, eğitimin en önemli amaçlarından birinin çağa uygun yeni insanların yetiştirilmesi olduğunu savunmuş, bu savunusunu *Pedagojide İhtilâl* adlı eserinde şöyle ifade etmiştir:

“Benim aradığım pedagoji, ne Tanzimat pedagojisi, ne Meşrutiyet pedagojisi ve ne de Cumhuriyet pedagojisidir. Benim aradığım pedagoji, atom devrine yakışan yaratıcı insanı, yaratıcı Türk’ü yetiştiren yaratıcı pedagojidir”¹³.

Görüldüğü üzere, Baltacıoğlu, çağının yenilikçi eğitim anlayışlarını ulusal kimliği hiçe saymadan, kendine özgü bir üslupla harmanlamış, özgün düşünceler geliştirme çabasında olmuştur. Bu tutum, onun sanata ve sanat eğitimine yaklaşımında da kendini göstermektedir.

III

Toplumların kalkınmasını ağaca benzeten ve bu ağacı “kalkınma ağacı” olarak adlandıran Baltacıoğlu, bu ağacın dil, din ve sanat olmak üzere üç tane kökü olduğunu öne sürmüştür¹⁴. Toplumların bu üç şeyle dirileceğini; bu üç şey olmazsa ve bu üç şeyin kökü sağlam olmazsa kalkınmanın olamayacağını belirtmiştir¹⁵. Dil, din ve sanat sosyal olgulardır ve toplumlar bu olgulardan doğmuşlardır. Toplumların doğması gibi ölmesi de bu üç olgu ile ilgilidir¹⁶. Sanatın konusu olan manevi dünya ve onun duyguları, heyecanları, ihtirasları, toplumun yapısını yansıtan bir ayna gibidir. Manevi dünya ve onunla ilişkili unsurlar toplumlara göre değişmekte olduğundan, tüm bu unsurları ifade etmek, onlara bir şekil vermek görevinde olan sanatın da toplumla birlikte değişmesi kaçınılmazdır¹⁷. Baltacıoğlu’na göre, sanatçı, gördüğünü ve tasarladığını yapabilen, hatta gördüğünü değil düşündüğünü yapan ve ideali olan insandır¹⁸.

¹⁰ İ. H. Baltacıoğlu, *İctimâî Mektep*, Ankara Maarif Matbaası, 1942, s. 1.

¹¹ *A.g.e.*, s. 18.

¹² *A.g.e.*, s. 35-41.

¹³ İ. H. Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilâl*, s. 6.

¹⁴ İ. H. Baltacıoğlu, “Kalkınma Felsefesi”, *Sanat Çevresi* (Nisan sayısı), 1983, s. 36.

¹⁵ *A.g.e.*, s. 36-38.

¹⁶ İ. H. Baltacıoğlu, *Pedagojide İhtilâl*, s. 28-29.

¹⁷ İ. H. Baltacıoğlu, *Sanat*, Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, 1924, s. 20.

¹⁸ İ. H. Baltacıoğlu, *Toplu Tedris*, İstanbul: Öğretmen Kitapları, 1938, s. 201.

Yukarıda özetlenen bu anlayış, onun *Felsefe* adlı eserinde (1938) bilim insanı, filozof ve sanatçıyı çeşitli bilgi etkinlikleri bağlamında karşılaştırırken de karşımıza çıkmaktadır. Baltacıoğlu, ayrıca, bir sanat eseri olabilmek için, biri oluşturan, diğeri oluşanı anlayan olmak üzere mutlaka iki yönün gerekli olduğunu düşünmüş; Tolstoy'a dayanarak, sanatın bir dil olduğunu ve dilin var olması için, onu anlayanların olmasının gerektiğini ileri sürmüştür¹⁹.

Baltacıoğlu'nun, Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesine eğitim ve sanat alanındaki özgün düşünceleriyle sunduğu katkılar kadar, İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde verdiği dersler de önemlidir. Onun bir başka önemli yönü de, Dârülfünûn'da dekanlık ve rektörlük gibi görevlerde bulunduğu sırada takındığı tutumlarda açığa çıkmaktadır. 1933 Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakılmasına kadar giden süreçte, Baltacıoğlu'nun Dârülfünûn'da özellikle, 1. Yabancı (daha çok, Alman) hocalara karşı, 2. Dârülfünûn'un devletle ilişkisinin durumu hakkında sergilediği tutumlara kısaca değinmek yararlı olacaktır.

IV

Baltacıoğlu, Dârülfünûn'a yabancı hocalar getirilmesi girişimlerini, 1915 yılındaki denemelerden, 1933 Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakıldığı zamana dek tutarlı biçimde eleştirmiştir. 1915 yılında Edebiyat Fakültesi'ne Alman hocaların davet edilmesi sırasında Baltacıoğlu'nun, Mehmet Ali Aynî ile birlikte çekimser bir tutum sergilediği öne sürülür²⁰. Daha sonra, Baltacıoğlu, 1915 denemesini, 1. Alman hocaların kendi aralarındaki dayanışma ruhu ve bu dayanışma sonucu Türk öğretim kadrosuna karşı takınılan tavırları, 2. Bu tavırlara bağlı olarak, Dârülfünûn'da yeni ve yabancı bir güç odağının ortaya çıktığı ve kurumdaki çalışma birliğini bozduğu gerekçeleri ile eleştirmiştir²¹.

Baltacıoğlu'nun verdiği Bediyyât (Estetik) dersleri, 1924 yılında Cumhuriyet'in ilk Dârülfünûn düzenlemesine dek Felsefe Lisans Programında temel dersler arasında yer almıştır²². Fakat Cumhuriyet'in bu 1924 düzenlemesinde dikkati çeken asıl nokta, Dârülfünûn'a bağlanan İlahiyat Fakültesi ve onun program içeriđidir²³. Baltacıoğlu, bu düzenleme sonrasında İlahiyat Fakültesi'nin, 'din sosyolojisi', 'din psikolojisi', 'din felsefesi' ve 'din tarihi'ne fazlaca yer ayıran programına "Din Bilimleri Fakültesi" yakıştırmasında bulunmuş ve yeni programı, 'İs-

¹⁹ İ. H. Baltacıoğlu, *Demokrasi ve Sanat*, Kanaat Kütüphanesi, 1931, s. 11-26.

²⁰ Osman Kafadar, *a.g.e.*, s. 266.

²¹ İ. H. Baltacıoğlu, "Hayatım 137", *Yeni Adam*, S. 309, 1940, s. 14.

²² Osman Kafadar, *a.g.e.*, s. 243. Oysa Horst Widmann'ın *Atatürk ve Üniversite Reformu* başlıklı çalışmasında, 1915 denemesinin başarısızlığı, deneyimsizlik ve zamanın kısalığı ile açıklanmıştır. Bkz. Horst Widmann, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, çev. Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt, İstanbul, 1981, s. 26.

²³ Osman Kafadar, a.y.

lâm bilimlerini öğretme yerine felsefe eğitimi vermeyi amaçladığı' savıyla eleştirmiştir²⁴.

1923-1925 arasında Darülfünun emînliği (rektörlüğü) yaptığı belirtilen Baltacıoğlu'nun, görevde olduğu dönemde, kurumun Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanacağı söylentilerine karşı "saltanatın verdiği özerkliği Cumhuriyet'in alamayacağı, özerkliğin ilgası konusunu hiç tartışmayacağı"nı söylediği ileri sürülmüştür²⁵. Fakat Baltacıoğlu, 1933 Reformu sonrasında, her ne kadar bilimsel-akademik yeterlilikten farklı nedenlere dayansa da, yeni Üniversite'nin kadrosunda kendisine yer verilmemesi deneyimini yaşamış ve bu durum, genellikle onun Cumhuriyet'in ilk 10 yılındaki yaklaşımlarına bağlanmıştır²⁶.

Yukarıdaki özete bakıldığında, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Cumhuriyet'in getirdiği yeniliklere tamamen karşı olduğu gibi yanlış bir izlenim uyanabilir. Fakat böyle bir anlayış, Baltacıoğlu'nun düşüncelerinin yanlış anlaşılması ve yorumlanması tehlikesini de beraberinde getirir. Ayrıca, bir düşünürü, benimsediği siyasi görüş ya da dönemindeki yönetimlere karşı takındığı olumlu ya da olumsuz tutumlar temelinde değerlendirmek, o düşünürün düşünce hayatına katkısını yalnızca siyasi-ideolojik bir bakışla görme sonucunu doğurur; böylesi bir sonuç da felsefi yaklaşım için verimli ve yararlı olmaz.

Şimdi, Baltacıoğlu'nun *Felsefe* adlı kitabı temel alınarak, onun felsefe hakkındaki düşüncelerinden derlenmiş bir özet ortaya koyulacaktır. Bu özeti temelinde tek kaynağın bulunmasının nedeni, Baltacıoğlu'nun felsefe ile ilgili görüşlerinin derli toplu bulunabildiği biricik kaynağın *Felsefe* adlı kitabı olmasıdır.

V

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun felsefe ile ilgili düşüncelerinin bir bütün halinde verildiği belki de tek eseri, yani felsefeden ve felsefi düşünceden ne anladığına ilişkin en temel kaynak, onun 1938 yılında yayınladığı ve daha çok bir ders kitabı üslubu ile yazıldığı izlenimi veren *Felsefe* adlı kitabıdır.

Bu kitabında çeşitli felsefe anlayışlarını özetleyen Baltacıoğlu, etkisinde kaldığı daha önce bildirilen Bergson'un felsefe yaklaşımını şöyle ifade etmiştir:

"...Bergson felsefeyi metafizik olarak anlıyor ve onun varlığını kabul ediyor. Sonra onun mevzuunu, metodunu gösteriyor ve insan için metafizikî hakikate varmanın bir imkân olduğunu söylüyor"²⁷.

²⁴ İ. H. Baltacıoğlu, "İslâm İlahiyat Fakültesi", *Yeni Adam*, S. 668, 1950, s. 2; "Bir Türk İslâm İlahiyat Fakültesi İstiyorum", *Türk Düşüncesi*: 4/18, 1955, s. 387-388; "Türkiye Dinle Kalkınacaktır", *Türk Düşüncesi*: 2/35, 1957, s. 5.

²⁵ Aktaran: Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara, 1982, 85. Ne var ki, Baltacıoğlu, kendisine ait olmadığını söyleyerek, bu ifadeleri yalanlamıştır. Bkz. İ. H. Baltacıoğlu, "Husumet Mantığı", *Yeni Adam*, S. 653, 1950, s. 3.

²⁶ Bkz. Ali Arslan, *Darülfünun'dan Üniversite'ye*, İstanbul, 1995, s. 352-353; Arslan Kaynaradağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Elif Kitabevi, 1986, s. 19.

²⁷ İ. H. Baltacıoğlu, *Felsefe*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1938, s. 8.

Baltacıoğlu, Bergson'un felsefe anlayışının en özgün ve kendi zamanının gereksinimlerini en iyi karşılayan anlayış olduğunu vurgulamıştır²⁸.

Felsefe denilince, "...ilmin verilerine dayanarak kâinât ve tekâmül muamma-sını aydınlabilecek ışığı saçan insan düşüncelerini, sistemli düşünceyi..."²⁹ anladığını bildiren Baltacıoğlu, felsefenin yaşamdaki ve toplumdaki rolünü temellendirmek üzere şu iki ana görüşten yola çıkmıştır: 1. En ilkel insan bile, bilerek yahut bilmeyerek felsefe yapar; 2. Felsefenin gelişimiyle toplumlar ilerler, bilim ve felsefe etkinlikleri birbirini besleyerek gelişimi artırır³⁰.

Felsefenin ne olmadığı, ne olduğu, ne olabileceği, Baltacıoğlu tarafından, bilimle ayrımlar da gözetilerek, maddeler halinde şöyle ifade edilmiştir:

1. Felsefenin konusu kuruntu, imgelem (hayâl gücü) değil, gerçekliktir;
2. Gerçeğin parçalarını inceleyip bize tanıtan şey (b)ilimdir³¹. Bilimin amacı (ergesi)³² gerçekliği hesap edilebilen görünümler düzleminde açıklamaktır;
3. Felsefenin ereğiyse gerçekliğin anlamını kavramak, gerçekliği oluşturan varolanları parça parça bir oluş olarak değil, bir bütün varlık olarak anlamaktır;
4. Felsefe, bilimin hazırladığı tüm bilgileri toplar, bu bilgileri gerçekliğin bütününe kavramak için kullanır; bunu yaparak, madde nedir, can nedir, toplum nedir, ruh nedir gibi sorulara yanıt arar;
5. Felsefe kendine düşen işi yapmak için sezgiye (intuition, hats) başvurur. Parçaları birleştirmek, zıtları uyumlu kılmak, gerçeği bir organizma gibi görmek, felsefenin araçlarıdır³³;

Baltacıoğlu'nun kendi sözleriyle,

"...Felsefe ilmin ne aynısı, ne de gayrısıdır; belki ilim verilerini öğrendikten sonra bir ve bütün olan realitenin keşfi için zihnin yaptığı bir cehittir. Böyle anlaşıldığına göre felsefenin enfusî (subjectif) değil, âfâkî (objectif) olması gerekir ve felsefe bir soy ilim olur, dinamik bir ilim, keyfiyet ilmi, mutlak ilmi..."³⁴.

Baltacıoğlu, gerçekliğin birliğine ve bütünlüğüne dikkat çekmeye çalıştığı bu yaklaşım temelinde, felsefenin mutlak olarak varlığı, yani kendinde şeyi ('numen'³⁵) konu edinen bir bilgi alanı olduğunu ileri sürmüştür³⁶.

²⁸ A.y.

²⁹ A.g.e., s. 9.

³⁰ A.g.e., s. 9-11.

³¹ Baltacıoğlu'nun kullandığı terim 'ilim'dir; fakat felsefe ile karşılaştırmalarında, daha çok günümüzde 'pozitif bilimler' olarak bilinen bilgi alanlarına işaret ettiği anlaşılmaktadır; bu yüzden yazıda 'bilim' teriminin kullanılması uygun bulunmuştur.

³² Baltacıoğlu'nun *Felsefe*'de 'amaç', 'erek' gibi terimlere karşı kullandığı terim budur.

³³ A.g.e., s. 12-13.

³⁴ A.g.e., s. 14.

³⁵ Bu, Baltacıoğlu'nun kendisi tarafından konulmuş bir açıklama ayrıacıdır.

³⁶ A.g.e., s. 16-17.

Felsefenin gerçekliği **sezgi** ile kavradığı, bunun yanında bilimin gerçekliği akıl ile, hesap ederek, parçalayıp çözümleyerek anlayıp açıkladığı görüşünde olan Baltacıoğlu, hem Yeniçağ Avrupa Medeniyeti'ndeki Descartes'çı akıl anlayışıyla, hem de sezgiye yaptığı vurgu bakımından Bergson ile anlaşır görünmektedir; fakat o, Bergson tarafından yapıldığını ileri sürdüğü fundamental-superficial ayrımına mesafeli olduğunu da ifade etmekten geri durmamıştır: Baltacıoğlu'na göre akıl ve sezgi, bilincimizin birbirine yardımcı olan iki farklı işlevidir; bilincin varolmaması durumunda akıl da, sezgi de aynı ölçüde anlamsızdır³⁷. Doğrudan kendi verdiği örnekle ifade edilecek olursa:

“...âlim yalnız bir mühendis değildir; onun artist tarafı da vardır; artist de yalnız bir hatsi³⁸ kalmıya mahkûm değildir; onun akli tarafı vardır”³⁹.

Felsefe anlayışının izinden giderek, ‘filozof kimdir?’ sorusuna, Baltacıoğlu şu yanıtı vermiştir: “halkın ‘feylesof’ dediği adam, pratik bilgileri değil, teorik bilgileri arayan adamdır”⁴⁰. Bilimin de kuramsal bilgilerle iş gördüğünün bilincinde olan Baltacıoğlu, iki tür kuramsal bilgi arasında şu ayrımı gözetmiştir: Bilim insanının aradığı türdeki kuramsal bilgi hep durağandır (statik), yani parça, ölçü benzerlik bilgileridir; oysa filozof hep birlik, bütünlük, özgünlük, “keyfiyet” bilgisi arar⁴¹. Böyle bir ayrım yapmasına rağmen, Baltacıoğlu, bir bilim insanının felsefeci olmasının önünde bir engel görmediğini de ifade etmiştir⁴².

Filozof yetişebilmesi için hür düşüncenin bulunduğu bir ortamı olmazsa olmaz bir koşul olarak gören Baltacıoğlu, hür düşüncenin sağladığı ortamda ürettiği düşüncelerin sonuçlarını bir sistem halinde derli-toplu ifade etmenin de filozof sayılmak için gerekli olduğunu savunmuş, bu bağlamda Kant’ı bir filozof örneği olarak kullanmıştır⁴³.

Felsefeyi yalnızca bilim ile değil, sanat ile de ilişkilendiren Baltacıoğlu, filozofu da bir tür sanatçı olarak yorumlamıştır. Baltacıoğlu'na göre sanatçı nasıl imgeleri “yaratıyorsa”, filozof da kavramları “yaratır”⁴⁴.

Felsefenin ilgilendiği başlıca sorunlar, Baltacıoğlu'na göre, iki ana başlık altında sıralanabilir: 1. Bilgi Sorunu, 2. Varlık Sorunu. Bu sorunların anlatıldığı kıssımlar, hem *Felsefe*'nin toplam hacminin dörtte üçü gibi bir ağırlıkla kitapta yerini almakta, hem de bu yazıda *Felsefe* adlı esere yapılan vurgunun temelini oluşturmaktadır. Baltacıoğlu, bilgi sorunu kapsamında, insan bilgisinin değer ve sınırlarının masaya yatırıldığını, bilginin doğruluğu, iç ya da dış algı yoluyla bildikleri-

³⁷ *A.g.e.*, s. 20.

³⁸ Sezgici.

³⁹ A.y.

⁴⁰ A.y.

⁴¹ *A.g.e.*, s. 20-21.

⁴² *A.g.e.*, s. 21.

⁴³ *A.g.e.*, s. 22.

⁴⁴ Baltacıoğlu'nun kullandığı bir sözcüktür- *a.g.e.*, s. 21.

mizin doğru olup olmadığı, bilimin doğru bilgi verip veremeyeceği, Őeylerin özünün ne ölçüde bilinebilir olduğu gibi sorulara yanıt arandığını savunmuştur⁴⁵.

Yine Baltacıoğlu'nun yaklaşımı çerçevesinde, varlık sorunu, kendi içerisinde, 1. Madde, 2. Yaşam, 3. Ruh, 4. Eylem ve 5. Allah olmak üzere beş alt başlık altında sorulan çeşitli sorulardan örlü bir bütünlük oluřturur⁴⁶. Bu başlıklardan ilk ikisi, Baltacıoğlu'nun 'kozmooloji' olarak da andığı alanlara ilişkin sorular sorar; örneğin, 'özellikler dışında değişmeyen, hep kendisi kalan bir Şey, asıl töz var mıdır?', 'madde nedir?', 'yaşam maddenin bir biçimi ya da bir niteliği midir?', 'yaşam bir mekanizma mıdır, dinamizm midir?', 'töz, mutlak ya da Şey olarak yaşam nedir?', bu kozmolojik nitelikli araştırmalarda yanıt aranan başlıca sorulardır⁴⁷. Baltacıoğlu, ruh söz konusu olduğunda, bu kez 'töz, mutlak ya da Şey olarak ruh nedir?', 'madde ile ruh arasında nasıl bir ilişki vardır?' sorularına; eylem kapsamında 'töz, mutlak ya da Şey olarak eylem nedir?', 'eylemlerimiz özgür müdür, belirlenmiş midir?', 'istenç nedir?', 'kader nedir?' sorularına; Allah söz konusu olduğunda ise, 'İlk yaratıcı neden olarak Allah nedir?' sorusuna dikkat çekmektedir⁴⁸.

Sıralanan bu sorulara verilmiş olan yanıtlar, Baltacıoğlu'nun *Felsefe*'sinde, bir öğretiler dökümü üzerinden açıklanmıştır, denebilir. Her bir öğretinin detaylarına girmeden önce, Baltacıoğlu, bu öğretileri ilgili oldukları ana felsefe sorunu altında listelemeyi uygun görmüřtür⁴⁹: Örneğin, Baltacıoğlu'na göre, bilgi sorunu kapsamında sorulan sorulara yanıt önermiş olan öğretiler (doktrinler⁵⁰), "...dogmatizm, septisizm, idealizm, rölativizm, fenomenizm, inneizm, anpirizm (asosyasyonizm, evölüsyonizm), pozitivizm"dir⁵¹. Baltacıoğlu, varlık sorunu kapsamındaki öğretileri de, madde kuramı, ruh kuramı, eylem kuramı ve Tanrı sorunu⁵² hakkında olmak üzere, beş farklı başlık altında listelemiřtir⁵³. Bu listelemeye göre, madde kuramı hakkındaki öğretiler, "...hilozoizm, düalizm, idealizm, materyalizm, paralelizm, mekanizm, dinamizm, atomizm, monadizm..." iken, ruh kuramı hakkındaki öğretiler, "spiritüalizm, idealizm, paralelizm, materyalizm", eylem kuramı hakkındaki öğretiler, "determinizm, fatalizm" ve son olarak Tanrı sorunu hakkındaki öğretiler, "spiritüalizm, panteizm, spinozizm..." olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁴. Fakat burada önemli olan, yalnızca felsefedeki sorunların tarihsel olmaktan çok sistematik bir anlayışla sınıflanması değildir. Baltacıoğlu, tüm bu listelemeyi yaptıktan sonra, felsefeye bakış açılarındaki farklılığa ve böylelikle felsefe tarihinin nasıl oluştuğuna ilişkin özgün görüşlerini açıklamıştır:

⁴⁵ A.g.e., s. 29.

⁴⁶ A.y.

⁴⁷ A.y.

⁴⁸ A.g.e., s. 29-30.

⁴⁹ A.g.e., s. 30.

⁵⁰ Baltacıoğlu, eser boyunca öğreti yerine "doktrin" terimini kullanmıştır.

⁵¹ A.y.

⁵² Baltacıoğlu "Allah" terimini kullanmıştır. Bu ifadenin özgün metindeki karşılığı "Allah problemi"dir.

⁵³ A.y.

⁵⁴ A.y.

“...İşte gözlerimizin önünde felsefe tarihinin mevzuu da meydana çıkıyor. Bu mevzu aynı zihin, aynı madde, aynı ruh ve Allah konguları karşısında derece derece fakir veya zengin bilgi materyeliyle çalışan sentez ve mefhum yapıcılarının tarihidir... Felsefe sistemlerindeki bu tabiat ve mimari farkı bazan duygu hatası, bazan da teknik hatasından ileri geliyor. Eğer felsefe çalışması ilmî çalışma gibi organize edilebilseydi, doktrinler ve sistemler ortadan kalkar, yerine birbirini tamamlayan sentezler geçerdi”⁵⁵

Bu alıntıda dile getirilen görüşler dikkate alındığında, Baltacıoğlu'nun, bir yandan felsefe ve bilim arasında gözettiği ayrıma sadık, diğer yandan felsefenin başlıca görevinin-kendisinin Bergson'dan çıkarsadığı üzere- varlığı bir bütün, bir “mutlak” olarak açıklamak olduğu görüşünde karar kılmış bir düşünür profili çizmiş olduğu söylenebilir. Baltacıoğlu'nun felsefeden böyle bir beklentisi olduğuna ilişkin başka önemli bir ipucu da, onun şu sözlerinde bulunabilir:

“...Felsefi problemlerin halli bu kâinatın bir parçası, isterseniz, sentezi olan insanın en büyük müşkülü olan ‘nereden geliyoruz, nereye gidiyoruz, biz neyiz?’ müşkülünün halline götürür. Varlığı mutlak olarak anlarsak bu değişiklikler ve bu gelip geçici yer üzerinde hayat muammasını çözülmüş olarak bulacağız. O zaman kargaşalık sükuna varacaktır. Metafizik ihtiyacı yemek, içmek, uyumak gibi en zarurî ihtiyaçlarımızdan biridir”⁵⁶.

Görüldüğü gibi, Baltacıoğlu, felsefedeki sorunların uygun bir sentezle çözüme kavuşacağına inancını dile getirmiş ve felsefe sorunlarına çözüm getirmek için metafiziğin önemine işaret etmiştir. Bu kitabı kaleme aldığı dönemde, Cumhuriyet yönetiminin resmî ideolojisinde ağırlığını hissettiren pozitivistime aykırı bir biçimde, Baltacıoğlu'nun, metafizikten vazgeçmenin sanıldığı kadar kolay olmadığı görüşünü savunmuş olması, onun felsefeye yaklaşımında Bergson etkisinin devam ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Yine de Baltacıoğlu'nun, bu tutumu ile, gerçekliğin bilgisini edinmenin insan için bir olanak olduğu yönlü iyimser düşünceyi, pozitivistizmle paylaşmış olduğu ileri sürülebilir.

Baltacıoğlu, *Felsefe*'de, bilgi sorununu, 1. Bilginin kökeni, 2. Bilginin değeri ve 3. Doğruluk (Hakikat) sorunu olmak üzere üç ana başlık altında incelemiş, bilgi sorunu bağlamında sorulan temel sorunlara önerilen çözümleri, öğretileri temel alan fakat her bir öğretinin başlıca temsilcisi kabul edilen felsefecileri de atlamadan açıklamaya çalışmıştır. Örneğin, Baltacıoğlu, akılcılığı (‘rasyonalizm’), “aklın tecrübe ile alâkası olmadığını kabul edenlerin doktrini”⁵⁷, deneyciliği (‘anpirizm’) ise “aklın tecrübe mahsulü olduğunu kabul edenlerin doktrini”⁵⁸ olarak tanımladıktan sonra, akılcılığı kendi içinde ‘inneizm’, ‘Karteziyenizm’ ve ‘Apriorizm’, deneyciliği ise yine kendi içinde ‘Sansüalizm’, ‘Asosiyasyonizm’ ve ‘Evolüsyonizm’ biçiminde ayırmış ve her bir başlığın temelde neyi savunduğunu

⁵⁵ A.g.e., s. 30-31.

⁵⁶ A.g.e., s. 33.

⁵⁷ A.g.e., s. 34.

⁵⁸ A.y.

ve ilişkili olarak gösterildiği felsefe sorununa nasıl bir zm önerdiğini, yer yer filozof isimleri vererek, bazen de konuyla ilgili seçtiği filozofun/filozofların yaklaşım-larını özetleyerek açıklamaya alıřmıřtır⁵⁹. Baltacıoğlu, bu açık-lama tarzı-nı, bilginin değeri ve doğruluk sorunu bağlamalarında da sürdürmeye çalışmıştır.⁶⁰

Varlık öğretilerini açıklarken yukarıda işaret edilen kuramların verildiği sıra-lamaya uygun bir düzene göre ilerleyen Baltacıoğlu, varlık sorunu kapsamında ele aldığı kuramların, *Felsefe*'deki biçimiyle, daha çok modern filozofların özü-meye çalıştıkları sorunlara işaret ettiğini belirtmiřtir⁶¹. Fakat Baltacıoğlu, varlığın ne olduğu sorusuna verilen en temel yanıtlar çerçevesinde, varlık öğretilerini tekçilik ('monizm'), ikicilik ('düalizm') ve oğluculuk ('plüralizm') olarak ayır-mış ve her bir yaklaşımı birbiriyle karşılaştırarak ve klasik filozoflardan örnekler vererek açıklamayı da ihmal etmemiřtir⁶².

Felsefe'nin tüm geniş kapsamına, sorunları zly ve olabildiğince anlaşılır a-ıklama özelliğine rağmen, Baltacıoğlu'nun bu eserde yaptığı bazı ayırım ve sınıf-lamaların geçerliliğinin, hatta belirli yaklaşımlar için örnek gösterdiği filozofların doğruluğunun, gerek günümüz, gerekse Baltacıoğlu'nun kendi zamanındaki felse-fe tarihi yaklaşımları açısından, tartışmaya açık olarak değerlendirilebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Felsefe adlı eserin önemli bir kısmının⁶³, yukarıda da bazı örneklerle işaret edildiği gibi, bilgi ve varlık hakkındaki soru ve sorunlara yanıt arayan düşünür ve öğretilerin yanıt önerilerinden derlenmiş geniş bir zet, tarihsel bir döküm niteliği taşıdığı söylenbilir. Fakat bu zet, aynı zamanda, Baltacıoğlu'nun, Yeniçağ Av-rupa Medeniyeti'nin bir ürünü olarak felsefenin genel tarihi hakkındaki farkın-dalığına ve birikimine de işaret etmesi bakımından önemli bir göstergedir. Baltacı-oğlu'nun, *Felsefe* adlı eserinin bilgi ve varlık sorunlarını detaylarıyla ele alan kı-sımlarında, olabildiğince zamandizinine bağlı kalmaya çalışmış olması da, felsefe sorunlarını tarihsel gelişimleri içerisinde ortaya koyma ve böylelikle daha geniş kitlelerce anlaşılır kılma kaygısının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Baltacıoğlu, *Felsefe*'nin hemen başında işaret ettiği ders verme, tanıştırma amacına uygun biçimde, felsefeden ne anlaşılabileceğini kısa ve zly bir ifade-lendirileme okuyucularına aktarmış görünmektedir.

Basım yılı da dikkate alındığında, kk hacimli sayılabilecek bir kitapta⁶⁴ fel-sefe hakkında böylesine derli-toplu bilgi verip, sorunların sistematik bir kaygı er-çevesinde, yer yer dayandıkları tarihsel çerçeveye de değinilerek aktarılması önemli bir başarıdır. Hatta, böylesi bir kitabın, günümüzde niversitelerde "Felsefeye Gi-riş" başlığı altında okutulan dersler için bir örnek ders kitabı niteliği taşıdığı bile söylenbilir. Belki de, Baltacıoğlu'nun *Felsefe*'si, Prof. Dr. Macit Gökberk'in ka-

⁵⁹ *A.g.e.*, s. 34-36.

⁶⁰ *A.g.e.*, s. 36-62.

⁶¹ *A.g.e.*, s. 66.

⁶² *A.g.e.*, s. 63-65.

⁶³ *A.g.e.*, s. 34 vd.

⁶⁴ Kitap, nsz dahil, toplam 101 sayfadır.

leme aldığı *Felsefe Tarihi* eserinin yanında, hacimce küçüklüğüne rağmen, en etkili olabilecek ders kitabı çalışması olabilecekken, fazla bilinmeyen, yaygın olarak tanınmamış bir kitap olarak kalmıştır.

Felsefe'nin yaygınlaşmamasındaki etkenlerden biri, kitabın basıldığı dönemde Baltacıoğlu'nun akademiyle-fakat daha çok yönetimle (hükümetle)-ilişkileri olabilir; fakat bu oldukça zorlama bir yorum olarak da görülebilir. *Felsefe*'de, Fransızca terimlerin yalnızca Türkçeleştirilmiş telâffuzlarının verilir Türkçe anlam karşılıklarının verilmemiş olması, yahut kitabın sonunda yabancı dildeki kavram ve terimlerin açıklandığı bir sözlük ekinin bulunmaması-belki de böyle bir kaygının duyulmamış olması veya bu kaygıların gereğini yerine getirmek için çeşitli nedenlerle yeterince zaman ayırlanmamış olması, ayrıca kitapta Türkçe'nin kullanımında yer yer gösterilen özensizlik, bu kitabın yaygınlaşmamasındaki diğer etkenler olarak düşünülebilir.

Ne var ki, olumsuz olarak görülebilecek tüm bu etkenler bile, kitabın kendi zamanındaki değerini, başardığı ilkleri ve Türk düşünce hayatı için sağlayabileceği olası katkıyı göz ardı etmeyi haklı çıkarmaz.

KAYNAKLAR

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Kendi Eserlerinden Seçkiler

- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı (1924). *Sanat*, Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi.
- (1927). *Tâlim ve Terbiyede İnkılâp*, 3. Baskı, İstanbul.
- (1931). *Demokrasi ve Sanat*, Kanaat Kütüphanesi.
- (1931). *Resim ve Terbiye*, Kanaat Kütüphanesi.
- (1932). *Terbiye*, Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi.
- (1938). *Felsefe*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1938). *Toplu Tedris*, İstanbul: Öğretmen Kitapları.
- (1939). “Okuyucularımın Görüşüyorum”, *Yeni Adam*, S. 219, s. 2.
- (1940). “Hayatım 136”, *Yeni Adam*, S. 308, s. 14.
- (1940). “Hayatım 137”, *Yeni Adam*, S. 309, s. 14.
- (1941). “Hayatım 185”, *Yeni Adam*, S. 357, s. 14.
- (1941). *Tiyatro*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1942). “Ortaoyunu”, *Ülkü Dergisi*, C: 2.
- (1942). *İçtimâî Mektep*, Ankara Maarif Matbaası.
- (1944). *Öğretmen*, İstanbul: Yeni Adam Yay.
- (1950). “Husumet Mantiği”, *Yeni Adam*, S. 653, s. 3.
- (1950). “İslâm İlahiyat Fakültesi”, *Yeni Adam*, S. 668, s. 2.
- (1955). “Bir Türk İslâm İlahiyat Fakültesi İstiyorum”, *Türk Düşüncesi*: 4/18, s. 387-388.
- (1957). “Türkiye Dinle Kalkınacaktır”, *Türk Düşüncesi*: 2/35, s. 1-8.
- (1964). *Pedagojide İhtilâl*, Özel Baskı.
- (1966). “Tiyatro Nedir? Ne değildir?”, *Türk Dili Dergisi- Tiyatro Özel Sayısı*, C: 15, Sayı: 178.
- (1969). “Ulusça Kalkınmanın Yolları”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 210.

- (1969). “Karagöz Tekniği ve Estetiği”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 215.
 — (1983). “Kalkınma Felsefesi”, *Sanat Çevresi* (Nisan sayısı).
 — (2005). “Yüzyılın Amaçları-Ulusun Amaçları”, *Çağdaş Eğitim Dergisi*.

İkincil Kaynaklar

- Akçay, Yusuf (2010). “Osmanlı Dönemi Alfabe Tartışmaları Bağlamında Dr. İsmail Hakkı Bey Ve İslah-i Huruf Cemiyeti”, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI_%20TURK_%20DILI/yusufakcayalfabetartismalari.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2010.
- Akdağ, Bülent (2006). “Eğitim Felsefesinde İnsan Görme Tarzı”, *Felsefe Yazım Dergisi*, (Aralık-Ocak sayısı)
- Arslan, Ali (1995). *Dârülfünûn'dan Üniversite'ye*, İstanbul.
- Ayhan, Serap (2010). “İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Halk Eğitimi İle İlgili Görüşleri”, <http://www.education.ankara.edu.tr/ebfdergi/pdfler/1990-23-1/285-306.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2010.
- Aytaç, Kemal (2010). “İsmail Hakkı Baltacıoğlu”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/517/6452.pdf>, Erişim Tarihi: 20.05.2010.
- Ergün, Mustafa (1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara.
- Erkoç, Gülay (2003). “Tiyatroda Bir Ayrışın Mimarı: İsmail Hakkı Baltacıoğlu”, *Bilim Ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*.
- Güngör, Mehmet (2008). “Çağımın Önünde Koşan Bir Aydın: İsmail Hakkı Baltacıoğlu”, http://efd.mersin.edu.tr/dergi/meuefd_2008_004_001/pdf/meuefd_2008_004_001_0054-0064_Gungor.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2010.
- Kafadar, Osman (2000). *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaynardağ, Arslan (1986). *Felsefecilerle Söyleşiler*, İstanbul: Elif Kitabevi.
- Widmann, Horst (1981). *Atatürk ve Üniversite Reformu*, çev. Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt, İstanbul.